

**ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВАЯ КОНЦЕПЦИЯ
«ИМПЕРИИ ПРАВА» РОНАЛДА ДВОРКИНА**

Коваленко А. В.

Рассмотрены основные положения концепции интерпретивизма Роналда Дворкина как «третьего пути» между правовым позитивизмом и философией естественного права.

Ключевые слова: Роналд Дворкин, правовой позитивизм, естественное право, интерпретивизм, право как честность.

**LEGAL-PHILOSOPHICAL CONCEPTION
OF RONALD DWORKIN'S «LAW'S EMPIRE»**

Kovalenko X. V.

The article concerns main points of R. Dworkin's interpretivism as a «third way» between legal positivism and the natural law doctrine.

Keywords: Ronald Dworkin, legal positivism, natural law, interpretivism, law as integrity.

УДК 340.12

Т. І. Бургарт, здобувачка

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ ПРАВА

З'ясовано деякі принципові особливості екоософської рефлексії права. Визначено її специфіку як неklasичний підхід до пізнання граничних підстав екологічного права через розуміння характеру взаємодії носіїв різних типів правосвідомості з природним довкіллям.

Ключові слова: пізнання, екоософська рефлексія права, екологічна правосвідомість.

Актуальність теми і аналіз її наукового розроблення. Екокатастрофічні події у Карибському регіоні та на узбережжі Японії, що відбулися останнім часом, а також ймовірність негативних наслідків від застосування нанотехнологій [1, с. 123], на жаль, яскраво засвідчують, яку загрозу для існування і самого людства, і біосфери нашої планети має техногенна стратегія розвитку сучасної цивілізації [2–6]. Тому ще з більшою гостротою відчувається потреба у змінненні парадигми мислення, передусім її політико-економічного

менеджменту, а разом з тим і значного загалу прихильників «підкорення» Природи, з екофобної на екофільну [7; 8]. Цьому має сприяти засвоєння еко-правових імперативів як пріоритетних складників цього процесу [9]. Це означає, що ключовими у розбудові постіндустріального, екоправового суспільства не тільки в нашій країні, а і в глобально-планетарному масштабі постають проблеми їх пізнання, засвоєння, реалізації.

Тому *метою* статті є з'ясування сутності екоософської рефлексії права як пізнавально-методологічної основи гармонізації взаємин людства і Природи, що має бути вкоріненою у модель розбудови глобального постіндустріального суспільства як екофільно-правового соціуму, в якому ключові антропологічні ознаки людини як правової особистості [10; 11] мають бути реалізовані у контексті дотримання нею статусу впливового суб'єкта гармонізуючого регулювання процесу соціоприродної коеволюції.

Реалізацію нашого задуму покладаємо у контекст висновків основоположних для нас праць фахівців з гносеології права, зокрема, О. Бандури [12], Ю. Калиновського [13], А. Козловського [14], В. Кравця [15], С. Максимова [11], С. Шефеля [16], які віддзеркалюють неklasичні підходи до процесу пізнання права. Зазначені дослідники запропонували методологічний дороговказ щодо вивчення пропонуваної проблематики, але визначення її специфіки вимагає ще й усвідомлення зростаючої ролі осмислення граничних підстав саме екологічного права для вирішення правотворчих і правозастосовних завдань у гармонізації коеволюційних стосунків між людиною та її соціумом з Природою на тлі поглиблення глобальної екокризи, що й зумовлює нагальну потребу стосовно поглиблення наукового розроблення зазначеної теми.

Це, з нашої точки зору, слід зробити з огляду на ті мотиви, які вже були висловлені у попередніх публікаціях, що окреслюють відмінність екоософського підходу до пізнання права від інших типів праворозуміння [17; 18].

Аналіз проблеми. Екоософська рефлексія права дає можливість побачити специфіку людини в різних історичних модусах екоправової культури крізь призму її місця, ролі та призначення у процесі соціоприродної коеволюції. Виходячи з такого розуміння сутності дослідницького задуму, ми покладаємо його у контекст осмислення передусім граничних підстав екологічного права: онтологічних, антропологічних та аксіологічних.

При цьому виходимо з того, що одним із основоположних завдань гносеології права є виявлення онтологічних засад того чи іншого правового методу і обґрунтування у такий спосіб його реального евристичного потенціалу [14, с. 7]. Саме такий підхід, як на нас, дає можливість побачити той новий акцент у розумінні і застосуванні права, який, долаючи парадигмальні обмеженості юридичного позитивізму, правового об'єктивізму та суб'єктивізму, виводить на рівень проникнення у джерела екоософії права як трансісторичної форми правового пізнання.

Виходячи із зазначеного, доходимо висновку про те, що аналіз умов і обставин виникнення екософії права та її генези у межах класичного формату філософсько-правової рефлексії дає підстави вважати, що світоглядно первісні, міфологічна і релігійна, форми екософського підходу до пізнання права засвідчили про його атрибутивну невід'ємність від когнітивного простору філософських знань як спеціального засобу пізнавальної і творчої діяльності людини, спрямованої на вивчення і засвоєння такої граничної засади людського буття, якою є його екологічне підґрунтя. Саме у цих форматах екоправової рефлексії була закріплена фундаментальна ментальна орієнтація людини щодо необхідності підтримання гармонійних взаємин зі своїм природним середовищем, досягнуте розуміння відповідальності людини як особистості та усього людського загалу за збереження природних умов свого життя.

З впевненістю можна стверджувати, що у той спосіб як право – цілісний феномен виникає тоді, коли усвідомлюється необхідність визначеної форми поведінки [14, с. 9], так само екологічне право виникає тоді, коли усвідомлюється необхідність відповідної форми поведінки – екофільно орієнтованої, або екоправової, що передбачає реалізацію екоправових імперативів та настанов здорового глузду, з одного боку, а з другого – адекватних заборон на екофобну поведінку. Так виникає у свідомості суб'єкта права її особлива площина – екологічна правосвідомість. Вона набуває своєї матеріалізації як суспільна екологічна правосвідомість шляхом її відтворення у правотворчості, наслідком якої постає екологічне законодавство.

Закріплення у нормі закону зазначених імперативів і заборон матеріалізує їх через «освячену» законом форму правового буття людини – екоправові відносини. Такою є еволюція екологічного права: від фундаментального рівня виникнення у свідомості суб'єкта права ідеї екологічного права, ідеалу соціоприродної коеволюції, в межах якої цей суб'єкт постає не тільки творінням Природи – біоістотою, цілком залежною від дії її законів, а й набуває від неї і право на життя, без наявності якого, власне, такий суб'єкт не може відбутися взагалі, тобто не тільки не може існувати як біоістота, а й як істота біосоціальна, здатна ідентифікувати себе правовою людиною, зокрема й правотворчою особистістю. У цьому вимірі свого буття суб'єкт права постає вже як первісний системоутворюючий елемент соціуму: як джерело моделювання і конструювання своєї «другої» природи – соціальної через створений ним інструментарій соціального моделювання і конструювання, яким є правотворчість. Від свого онтологічного початку вона за визначенням є екологічно орієнтованою правотворчістю, яка виходить з універсального екологічного уявлення первісної людини про свою підпорядкованість як істоти (мікрокосму) законам Природи (макрокосму), свою екологічну вкоріненість у просторі всезагального буття Природи, що за сутністю означає визнання нею первинності прав Природи відносно своїх прав як її творіння.

У цьому сенсі пізнання джерельних першопочатків феномена права починається з пізнання їх екологічної сутності, що виявляються глибинним ментальним підґрунтям для виникнення гуманізму як докорінної імперативної ознаки людини як свідомого творця соціуму та побудови життя на основі визначення у взаєминах з оточуючим природним середовищем і собі подібними як пріоритетних – екоправових імперативів, що становлять світоглядно-парадигмальний фундамент екоправової ментальності.

Саме такий підхід до пізнання граничних підстав права детермінується логікою життєтворчості, яка іманентно притаманна розвитку Природи, що породжує людину як істоту з вкоріненим інстинктом самозбереження, який по суті, визначає її висхідну приреченість до налагодження стосунків не тільки із собі подібними істотами, сутність якої вдало позначається терміном «толерантність», а й з усім природним спільноsvітом (термін К. М. Масер-Абіха [4, с. 8]). А це передбачає, як слушно зауважила В. Захарова, усвідомлення відповідальності за Природу і перед нею не тільки за те, що нами створено, а й через те, що сама вона створена не нами і подальші покоління мають рівне з нами право існувати в такому середовищі, що веде і до відповідальності задля збереження життя у природному спільноsvіті [19, с. 56]. Це означає лише те, що з необхідності, підкороною об'єктивним законам соціо-природної еволюції, правова людина, як і в цілому людство, яке слід уважати поєднанням правових особистостей, котрі репрезентують різні, але взаємодоповнюючі типи екоправової культури [20], пізнання граничних підстав екологічного права передбачає усвідомлення закономірності переходу від первісних форм його рефлексії – міфологічних та релігійних – до сучасних, інтегральних форм такої рефлексії, які ґрунтуються на застосуванні наукових методів, зокрема діатропіки [21]. У цьому сенсі сучасне екоправове пізнання, як і його «колиска» (джерело) та результат у вигляді екологічної правосвідомості, не можуть вже не засновуватися на живій метаформальній логіці (право)творчості життя [22].

Їх формування та впровадження є об'єктивною потребою людства та умовою його самозбереження, тому що поширення протягом останніх трьох століть парадигми юридичного позитивізму в свідомості політико-економічного проводу техногенного соціуму створило ментальне підґрунтя тієї стратегії розбудови цивілізації, постулати якої суперечать як здоровому глузду, так і об'єктивним законам соціо-природної коеволюції.

«Зняти» цю форму екокризового існування людства можливо, як гадаємо, шляхом розроблення і втілення в думці та практиці неklasичного, тобто сучасного, типу екософії права, власне, екософського підходу до пізнання і реалізації права, який синтезував краще, що він зміг запозичити з концепцій раціоналізму та ірраціоналізму, які сформувалися в парадигмі інтерсуб'єктивізму, передусім йдеться про концепти, обґрунтовані у працях вже згаданих філософів права, а також дослідників проблем екологічного права

та етики, зокрема, В. Андрейцева, Р. Атфілда, В. Бредіхіної, Н. Вершило, А. Гора, В. Гьосле, К. Ікеди, Г. Йонаса, Б. Каллікотта, В. Кобилянського, С. Кравченко, М. Костицького, В. Лозо, М. Мойсеева, О. Роя, Т. Рязької, А. Субетто, Л. Уайт.

Визначаючи місце обґрунтованого нами підходу до пізнання і реалізації права, бачимо його співвідношення до їх концептів як відношення часткового до загального, специфічного до цілого. У своїй основі наш підхід виходить з еніологічного знання про універсальні закономірності енерго-інформаційного обміну у Природі [23–25], екстраполюючи їх у площину вивчення співвідношенням антропоного і соціального як взаємодоповнюючих чинників соціоприродної коеволюції. Але якщо сенс зазначених концептів полягає у з'ясуванні законів взаємодії людини та її соціуму з Природою через пізнання всіх граничних підстав буття людини з метою обґрунтування шляхів досягнення соціоприродної гармонії, то специфіка екоософської рефлексії права пов'язана із визначенням можливостей людини як творця і суб'єкта права, носія правосвідомості впливати на цей процес у правовий спосіб шляхом генерування екоправових ідей, моделювання змісту норм відповідного їм парадигмального характеру та конструювання на такому законодавчому фундаменті свого життя як біосоціальної, правової істоти, котра є єдиною істотою, обтяженою відповідальністю за збереження не тільки свого роду, а й усієї біосфери як власного природного середовища. Тому запропонований нами підхід має цілком доцільну мету, що чітко визначає її світоглядно-методологічну відмінність у сфері як правознавства, так і екоософського і філософсько-правового знання: вона функціонально зорієнтована на збереження, підтримання та розвиток людства, його життя шляхом утвердження у соціумі імперативів екоправової культури. Це зумовлює необхідність створення адекватної цій меті системи виховання, яка б виступала надійною умовою формування екологічної правосвідомості творців екологічної державності, зокрема в Україні, тобто мала відповідну гносеологічну основу. Її осередком має бути та логіка пізнання, що здатна забезпечити перетворюючий органічний синтез усіх правових культур з метою творчого засвоєння їх репрезентантами всього, що притаманно екопотенціалу людства, сприяючи позбавленню ними екофобних відхилень.

У цьому сенсі маємо обґрунтувати, що з'ясування сутності екоософського підходу до пізнання права і розуміння його ролі у процесі досягнення балансу всіх чинників соціоприродної коеволюції визначається через аналіз специфіки його екстраполяції у площині не тільки онтологічних, а й антропологічних і аксіологічних підстав екологічного права. Це означає, що, комплексно досліджуючи їх у притаманний діатропіці спосіб інтегративного аналізу, набуває неабиякого значення розуміння необхідності принципової зміни парадигмального наповнення фундаментального рівня правової реальності, тобто

утвердження як провідної у соціокультурній сфері тієї ідеї права, яка б визначала пріоритетність підпорядкованості дій людства всезагальному закону соціоприродної коеволюції, що виходить з визнання первинності і верховенства прав Природи над правами людини, а також конструктивної ролі людства у досягненні гармонійного балансу соціоприродного сил, детермінуючи надалі відповідну парадигмальну трансформацію на похідних рівнях правової реальності: у змісті норм законодавства та правовідносинах.

Зрозуміла у такий спосіб специфіка свідомості суб'єкта права, здобутком якого стане ця парадигма мислення, дозволить йому з'ясувати, що закон Природи, який обумовлює її еволюцію, виявляється як феномен забезпечення життя однієї її форми іншою без цілковитого вичерпування першою потенціалу другої або її знищення.

З цього приводу, зокрема, зазначимо, що екологізація правосвідомості у контексті такого підходу в обґрунтуванні права означає аксіологічне оновлення суб'єктом права змісту норми закону на підставі застосування до її конструювання принципів первинності і верховенства права Природи над правом людини, соціоприродної справедливості, поваги до інших живих істот як до себе тощо. Тільки через таку процедуру суб'єкт права може здійснювати власну екзистенцію як процес адекватного соціоприродного моделювання, що утверджує його екологічно сутнісне «Я» як його дійсну гуманістичну природу. Це відкриває для нього можливість, залишаючись самим собою, самовдосконалюватися, відтворюючи свою екологічну сутність. Так зрозуміла суб'єктом права ідея самореалізації є умовою звільнення його свідомості від застарілих і світоглядно обмежених стереотипів праворозуміння та утвердження гуманістичних екоправових цінностей як переконань, що спонукають до відтворення стійких навичок правомірної поведінки у процесі соціоприродної комунікації, метою якої виступає діяльність, спрямована на розбудову екоправового суспільства, що має пріоритетом піклування про збереження екологічно безпечного природного довкілля.

Застосовуючи саме екоософсько-правовий спосіб рефлексії, маємо можливість цілком адекватно досягнути шляхи розв'язання дихотомії антропогенного (людиноприродного) і загальносоціального у людській практиці та особливо у правотворчості. Впевнюємося, щоб сталося так, аби втілені у природі людини екологічно-гуманістичні ознаки з образу її екосоціального правового ідеалу перетворилися на її особисті переконання, ціннісні настанови, аби тим самим, набуваючи статусу структуроутворюючих чинників системи засобів утвердження життя, вони стали ще й позавербальними почуттями людей, змінивши у цій ролі всі негативні емоційні схеми їх психіки.

Ось чому сучасну глобальну екокризу та в цілому екологічні проблеми людства слід розглядати як дещо фундаментальне, пов'язане із самим його способом буття, зокрема з його гносеологічними основами.

Висновки. Виходячи із зазначеного, маємо зрозуміти, що ключовим чинником бажаної еволюції соціуму, у тому числі українського загалу, повинна стати правова людина як цілісна особистість і творча індивідуальність, що має за докорінне життєве призначення пізнати та ідентифікувати себе як берегиню життя всього природного спільносвіту. Це означає, що їй, як і всьому соціуму, в правовий спосіб слід дбати про збереження й відтворення природних умов свого повноцінного життя. Формування такої позиції не може бути не пов'язано із гносеологічним осягненням сутності екологічного права, а також з екологізацією правосвідомості громадян, їх духовним оновленням на засадах набуття знань про гармонізацію екосоціальних взаємин у цілому і екоправих відносин зокрема, де вирішальна роль відводиться чиннику визнання людиною своєї відповідальності щодо всіх виявів життя. У цьому сенсі людина, що виховується як екологічно-правова особистість та творча індивідуальність, як раз і здатна усвідомити і перебрати на себе відповідальність і за своє життя, і за майбутнє соціуму та Природи, тобто здатна свідомо скеровувати соціоприродну коеволюцію у межі гармонії. Наслідком так орієнтованого духовно-творчого піднесення людини та її соціуму має стати оптимізація використання природних ресурсів, у першу чергу людських, які, на жаль, зараз витрачаються на боротьбу людей між собою, в тому числі у глобальному контексті забезпечення панування у сфері вичерпування природних ресурсів, що як наслідок і призвело до катастрофічного порушення балансу соціоприродних сил, а також на переключення цих сил на їхню співтворчість, що є умовою виведення кожної свідомої людини, як і взагалі людства, на рівень свідомих суб'єктів гармонізації взаємодії елементів соціоприродної сфери.

Тому, на нашу думку, екософська рефлексія права як раз і має той гностичний потенціал, що сприятиме свідомим зусиллям людства стосовно подолання екофобних тенденцій в його розвитку та утвердження екологічно безпечного способу людського буття. Це можливо, якщо, по-перше, будуть змінені характер (право)творчості, її парадигма, що передбачає зміну зв'язки: життя => (право)творчість на якісно нову: (право)творчість => життя, співвідношення яких обумовлено розумінням його як полівимірної тотожності; по-друге, буде знятий екофобний замір утилітарно-прагматичної форми (право)творчості, що заперечує коеволюцію Природи і людини та її соціуму, її гармонізацію у форму цілісного модуля (екологічно-правової) творчості ↔ життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Феномен соціоприродних систем. Світоглядно-методологічні нариси : монографія / Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К. : Вид. ПАПАНА, 2009. – 284 с.

2. Арендт Г. Становище людини / Г. Арендт. – Львів : Літопис, 1999. – 254 с.
3. Гіденс, Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / Е. Гіденс. – К. : Альтерпрес, 2004. – 100 с.
4. Маєр–Абіх К. М. Повстання на захист природи. Від довкілля до спільно світу / К. М. Маєр–Абіх : пер. з нім. А. Єрмоленко. – К. : Лібра, 2004. – 196 с.
5. Перга Т. Індекс екологічної усталеності – фактор оцінки конкурентноздатності держав в умовах глобалізації / Т. Перга // Дослідження світової політики : зб. наук. праць. – К. : Ін-т світ. економ. і міждержав. відносин НАН України, 2005. – Вип. 31. – С. 23–31.
6. Френч Г. Виклики екологічної глобалізації / Г. Френч // Стан світу – 2000 : Доповідь Ін-ту Всесвіт. спостереження про прогрес сталого суспільства. – К. : Інтелсфера, 2000. – С. 203–223.
7. Шефель С. В. Екософія права / С. В. Шефель // Наук. зап. Харк. ун-ту Повітр. Сил. Соціальна філософія, психологія. – Х. : ХУПС, 2008. – Вип. 1 (30). – С. 18–24.
8. Шефель С. В. Сотворение человека будущего : экософские основания / С. В. Шефель, К. И. Шилин. – М. : ГУП Изд-во «Нефть и газ» РГУ нефти и газа им. И. М. Губкина, 2003. – 328 с.
9. Гардашук Т. В. Концептуальні параметри екологізму / Т. В. Гардашук. – К. : Вид. ПАРАПАН, 2005. – 200 с.
10. Трофименко В. А. Розум і воля як антропологічні основи права: монографія / В. А. Трофименко. – Х. : ФО-П Лисяк Л., 2006. – 130 с.
11. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления : монография / С. И. Максимов. – Х. : Право, 2002. – 328 с.
12. Бандура О. О. Правознавство у системі наукового знання : аксіологічно-гносеологічний підхід / О. О. Бандура. – К. : КНУВСУ, 2010. – 272 с.
13. Калиновський Ю. Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність : монографія / Ю. Ю. Калиновський. – Х. : Право, 2008. – 288 с.
14. Козловський А. А. Право як пізнання : вступ до гносеології права / А. А. Козловський. – Чернівці : Рута, 1999. – 295 с.
15. Кравець В. М. Типи праворозуміння як методології основних філософсько–правових дискурсів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12. 00. 12 / В. М. Кравець. – К., 2003. – 16 с.
16. Шефель С. В. Екософія права / С. В. Шефель // Наук. зап. Харк. ун-ту Повітр. Сил. – Х. : ХУПС, 2008. – Вип. 1 (30). – С. 18–24. – (Соц. філософія, психологія).
17. Бургарт Т. І. Особливості екософсько-правової методології / Т. І. Бургарт // Наук. зап. Харків. ун-ту Повітр. Сил. – Х. : ХУПС, 2009. – Вип. 1 (32). – С. 183–190. – (Соц. філософія, психологія).
18. Бургарт Т. І. Сучасна екософія права як некласичний тип праворозуміння / Т. І. Бургарт // Вісн. Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія ; редкол. : А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2011. – Вип. 7.
19. Захарова В. О. Західна екоправова ментальна традиція / В. О. Захарова // Вісн. Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія ; редкол. : А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2010. – Вип. 5. – С. 52–60.

20. Шефель С. В. Предметна сфера правової культури сучасного українського суспільства / С. В. Шефель, Т. І. Бургарт // Вісн. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія ; редкол. : А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2010. – Вип. 3. – С. 104–117.
21. Шефель С. В. Екософія права як форма діатропічної методології / С. В. Шефель // Вісн. Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія ; редкол. : А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2010. – Вип. 6. – С. 63–70.
22. Шилин К. И. Живая метаформальная логика творчества / К. И. Шилин. – М. : Белые альвы, 2004. – 344 с. – (Первая энциклопедия третьего тысячелетия ; т. 3).
23. Юзвшин И. И. Информациология или закономерности информационных процессов и технологий в микро- и макромирах Вселенной / И. И. Юзвшин ; 3-е изд., испр. и доп. – М. : Радио и связь, 1996. – 215 с.
24. Вершинин Г. Д. Высшее образование в свете эниологии / Г. Д. Вершинин, С. В. Шефель // Инженер XXI века: личность и профессионал в свете гуманизации и гуманитаризации высшего технического образования : монография / под ред. М. Е. Добрусина. – Х. : Рубикон, 1999. – 448–499.
25. Швебс Г. И. Идеи ноосферы и социальная экология / Г. И. Швебс // Вопр. филологии. – 1991. – № 7. – С. 36–45.

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЭКОСОФСКОЙ РЕФЛЕКСИИ ПРАВА

Бургарт Т. И.

Выяснены некоторые принципиальные особенности экософской рефлексии права. Определена ее специфика как неклассического подхода в познании предельных оснований экологического права посредством понимания характера взаимодействия носителей разных типов правосознания с их природной средой.

Ключевые слова: познание, экософская рефлексия права, экологическое правосознание.

SOME FEATURES OF THE ECOSOPHICAL REFLECTION OF LAW

Burgart T. I.

In the article investigates some fundamental features of the ecosophical reflection of law, examines its specificity as non-classic approach to cognition the boundary grounds environmental law through understanding the character of the interaction of mediums of different types of sense of justice with the natural environment.

Keywords: cognition, ecosophical reflection of law, ecological sense of justice.